

WATERGELUIDEN OP BORNEO ;

DOOR

L. F. P R A E G E R.

Er zijn tijden geweest, dat het voor een reiziger, die eenige wetenschappelijke opleiding en opmerkingsgeest had, voldoende was eene reis in een naburig landschap of land te doen om zeer interessante verhalen en opmerkingen mede te deelen, die den stil voor zich heen levenden burger en poorter te regter tijd konden herinneren, dat er buiten zijne muren en provincie nog iets belangrijks en schoons te vinden was. Hoe zijn die tijden veranderd! Wel kan een talentvolle schrijver nog belangwekkende reisverhalen schrijven en stond er ooit weer een YORICK op, zoo zal hij even goed als vroeger gewaardeerd worden, doch, om wat nieuws meê te deelen van hetgeen de natuur in den vreemde oplevert is voor hem, die zeer ver gereisd heeft, nog geene gemakkelijke taak.

Ver van het schoone Java, waar de eerste reizigers boomen vonden (en voor het geloovige Europa afteekenden), wier vruchten kinderhoofden waren, en in nog onbekender streken heb ik rondgedoold op plaatsen, waar zeker nooit te voren een blanke voet den grond drukte, en waar zijn de wonderen der zoo wondervolle natuur, die ik te verhalen heb? Borneo b. v. ligt zeer ver van Java; als men ten minste de oude reisgelegenheid raadpleegt. Onze voorouders gebruikten eenige maanden voor die reis, en de Arabische koopvaarder heeft nog thans 1 à 1½ maand noodig om van Batavia Bandjermasin te bereiken. En toch zijn zoo vele ambtenaren met dat eenige beschikbare transportmiddel (de onreine, op goed geluk dobberende,

afgekeurde Oost-Indievaarder) naar het oord hunner bestemming gegaan! Want het is nog slechts sedert 4 jaren, dat een der stoombooten van de firma CORES DE VRIES, die nagenoeg de eenige versnelde gemeenschap tusschen de zoo uitgespreide stations van den archipel daarstellen, de brieven en koopwaren in eenige dagen maandelijks daar aanvoert. Welke ontwikkeling geschiedt er zonder schokken? Sedert den opstand van Bandjermasin in 1859 is die plaats in ontwikkeling vertiendubbeld! Was er juist de moord van een 40tal nijvere burgers toe noodig om het leven van de ambtenaren op die plaats meer dragelijk, hunne verbanning minder pijnlijk te maken, de beschaving van eene veelbelovende natie sneller te doen toenemen, onze houding waardiger, ons bestuur krachtiger en voorzigtiger te maken? Toch niet; wij mogen ook hierin niets zien dan de wet der noodzakelijkheid, die ons ten tweeden, ja ten honderdsten male op nieuw bedreigt met dezelfde straf, als we de lessen van voorheen vergeten en niet handelen na rijpe waarneming en beraad.

Om tot ons onderwerp terug te komen, wil ik zeggen, dat, ofschoon ik een tamelijk groot deel van Zuid-Borneo te water of te voet heb doorreisd, ik zou vreezen niets merkwaardigs tot de beschrijving van Borneo toe te voegen te hebben, behalve eene kleine omstandigheid; — en zelfs daarvan ben ik niet zeker dat ze niet reeds vroeger is toegelicht. Professor VERN'S uitstekend werk over Borneo op de plaatsen zelve nalezende, vond ik daarin verhaald van geluiden, die men in de grootste rivier der Westkust van Borneo, de rivier van Pontianak, hoort. Wat daarvan was, werd niet toegelicht. Laat ik kortelijk meêdeelen, wat ik daarvan vond. *Pontianak* beteekent *geest*, en misschien heeft de rivier haren naam aan dit Koor van Brumstimmen te danken. Want de Dajak doet voor den Hindoe niet onder. Even als deze namelijk, gevoelt hij zich steeds te midden van eene rijke omgeving van geesten onder verschillende gedaanten.

Zooals alle weinig ontwikkelde menschen en volken, acht hij zich de hoofdpersoon in de wereld en gelooft vast, dat die geheele wereld slechts bezig is om (o nacht der onkunde, bij ons gelukkig onmogelijk!) hem alleen te leiden, te voeden en te beschermen. De maan, de wolken, de regen, de wind, een of ander geluid in het bosch, de

vlugt van een' vogel enz. is voor hem het bewijs van de openbaring eener godheid, die zijn bestaan geheel aan het zijne toewijdt, opletend hem nagaat en overal waar ze gevaar voor hem bespeurt, hem waarschuwt en de toekomst voorspelt. Onbeschaafde volken zijn egoïstisch als kinderen. Wezenlijk, de eigenlijke beschaving begint eerst, als men een deel van dat egoïsme weet af te staan.

Het zou dus ook geen wonder heeten, als de Dajaks geesten erkend hadden in de watergeluiden; ik heb hen er wel naar gevraagd, doch ze hadden te veel achterdocht om zich veel uit te laten. Ze wilden hun land niet verlaten, beschouwden het als het beste van allen en gaven ons in alles gelijk. De Maleijer te Pontianak zegt: Het zeewater vecht met het zoete water. Bij den opkomenden vloed bekampt de opstijgende zoute stroom inderdaad den neêrdalenden rivierstroom. Het woord *bakalaï* = vechten moet hier eenigzins in ruimen zin opgenomen worden.

Voor verschillende beteekenissen heeft zulk eene arme taal als de Maleische slechts één woord. En zoo begreep het ook een uitlegger, die meende, dat de schuring en vermenging van zoet en zout water bij den vloed geluiden zou voortbrengen.

Behalve dat dit geene verklaring mag heeten, spreekt het feit reeds genoeg, dat op vele plaatsen onder dergelijke omstandigheden zoo iets niet wordt waargenomen, en dat, zooals men later zal zien, het geluid voorkomt daar, waar geen zout water zich bij het zoete mengt. Ik neem liefst woordelijk over, wat ik in 1860 en 61 op de plaats der waarneming zelve (d. i. op verschillende rivieren van Borneo en Soematra) opteekende.

In April 1860 lag het ijzeren oorlogsschootschip *Madoera* op de rivier Kapoeas voor de hoofdplaats der Westerafdeeling van Borneo, Pontianak (dezen naam draagt de rivier hier en daar ook). Ik merkte toen het volgende op: het meest hoort men de geluiden in de rivier tijdens den vloed en hoog water. Bij vollen vloed ontbreken ze nimmer. Men hoort ze nu eens oppervlakkiger, dan weêr dieper; ze schijnen met bewegingen van verschillende snelheid van het eene punt naar 't andere te gaan en soms rustig op eene plaats te blijven. Men kan ze 't best vergelijken met het geluid van metalen snaren,

die men aanstrijkt, en dat onduidelijk is gemaakt (gedempt) door den afstand of door indompeling in water.

Zoo doen ze zich voor aan den wal en evenzoo, doch duidelijker, als men het halve hoofd in de rivier onderdompelt. Legt men het oor nu tegen den wand van het ijzeren schip, dan versterken ze zich; men hoort dan een duidelijk afgebroken, metaalachtig snorren als van bassnaren, die men aanstrijkt en met het opzetten der vingers verhoogde toonen doet geven, ofschoon 't altijd doffer is. Maar nu merkt men ook, dat de toonen uit talrijke verschillende en op verschillende plaatsen aanwezige en dooreenschietende monden komen (in 't begin van den vloed hoort men één, dan twee, vier en eindelijk ontelbare afzonderlijke geluiden); de toon er van is vrij laag en er is naauwelijks $\frac{1}{2}$ toon verschil tusschen hen, zoodat ze in een vrij vervelend orkest verward dooreen brommen; de toonen komen kort en stootsgewijs te voorschijn. Het schip, zijne wanden en luchtruimten moeten hier door meêtrillen veel invloed hebben, en daarom hoort men het dus ook alleen zoo helder, vol en duidelijk afgebroken. In Julij waren wij met het schip in de monding der Tawan-rivier, een' tak der Kapoeas, 77 geogr. mijlen boven Sintang, welke plaats zeker meer dan 7 malen zoover van zee ligt. Men kan wel denken, dat hier van geen zout of zelfs brak water meer sprake was (zie *Atlas van N. O. I.* van RYN-APPEL). Welnu, terwijl we in een inlandsch vaartuigje in die rivier de heerlijkste visschen vingen, werden we door hetzelfde concert verrast. Het scheen nu uit minder monden te komen.

De Dajaks stemden ons toe, dat het wel visschen konden zijn; trouwens, dit zegt niet veel; want die zachtaardige lieden zijn volstrekt tegen geene Europesche argumenten opgewassen. Het is evenwel de waarschijnlijkste oorzaak voor deze geluiden. Misschien kan de bijmenging van zout water hun aanleiding geven tot het uitstooten van sterke geluiden. Men vindt in de natuurlijke geschiedenis vele vischsoorten beschreven, die brommen en snorren. De Gymnodonten, waaronder ook riviervisschen, kunnen zich opblazen, waardoor ze de stekels, die op hun vel geplaatst zijn, ter verdediging oprigten; vat men hen aan, zoo knorren ze. Den 25 Julij begonnen de geluiden weêr te 3 uur, ofschoon er nog geen vloed was; als het zeewater bij

den vloed de rivier instroomt, worden eerst de onderste lagen daarin met het zoute water gevuld, omdat dit, door zijn gehalte aan zouten, zwaarder is en eerst later bij den sterksten vloed is alle water in de rivier brak of zout. Voor men dus in den stroom aan de oppervlakte des waters terugvloed bemerkt, bestaat die toch reeds dieper.

Den volgenden dag hoorde men het geluid te 1 uur. De tijden van ebbe en vloed zijn hier zeer weinig bekend. Zooveel is zeker, dat men het altijd eenigen tijd vóór den vloed bemerkt, als de oppervlakte nog eb vertoont. Den 10 Aug. begon het weér te 1 uur. Men ving toen een' gelen visch, die wel iets van den blaasvisch (een giftige visch uit de familie der Gymnodonten) had, dien men aan de Kaap de Goede Hoop vindt. Den 13 Aug. was te 1 uur de vloed geëindigd; het was stil water; één' enkele brommende stoot werd er toen gehoord. 't Was alsof de laatste zeevisch de rivier, waarin het zoete water nu weér de overhand kreeg, zijn' afscheidsgroet toewierp en vertrok. Hetzelfde kan men zich misschien juister denken van de riviervisschen, die het zeewater voor 't laatst voelden of jagt maakten op een achtergebleven zeevisch.

Den 15den: geluiden te 2 uur, meer dan één uur nadat het schip, voor den vloed zwaaide; men hoort weér niet één plotseling algemeen geluid, maar een gebrom digt bij, dan lange stilte, nu weér gebrom digt bij, gevolgd door een dergelijk ver verwijderd, op eene derde plaats, totdat deze zich tot een koor vermenigvuldigen. Met de sloep tijdens het einde van den vloed rivieropwaarts roeiende, (het was op de Kapoeas bij Pontianak), voer ik ter hoogte van den Landakmond over brommende individu's heen, die hier en daar verspreid waren. Na den vloed eindigt het geluid gewoonlijk; het zinkt naar de laagte weg. (Zijn de riviervisschen naar de oppervlakte gekomen om het zout water te ontvlugten, dat het onderdeel der rivier vult?) Evenzoo hoort men het in 't begin van den vloed van diepere lagen des waters oppervlakkiger worden, waardoor het duidelijker en luider wordt.

Den 6 September was het schip in geene drie etmalen voor den vloed gezwaaid, zoo zwak was deze; het geluid was dan ook onduidelijk (laag in de onderstromen) en scheen van slechts weinige individu's afkomstig. In het laatst dezer maand bleef het weg, terwijl

de vloed zoo zwak was, dat het rivierwater te Pontianak niet weer brak werd. Den 1 October was de vloed, hoewel nog zwak, daar ter plaatse weêr met het geluid waar te nemen.

Den 10 Februarij 1861 lag het zelfde schip in de Kwala Nioer (een deel der rivier Djambi, ter oostkust van Sumatra), en tijdens den vloed hoorde ik het mij welbekende geluid onder het schip.

Meer er bij te gissen dan ik reeds deed, vind ik onnoodig; misschien heeft trouwens de wetenschap daarvan reeds zekerheid gegeven. Ik hecht echter veel aan het verdwijnen van onjuiste denkbeelden. Ze ontsieren de beschrijvingen van landen en volken, waarover we reeds zoo lang den scepter zwaaijen.

Indien het hier gemelde daar iets toe kan doen, hoe weinig ook, zou ieder het met regt kunnen wraken, indien het onvermeld gebleven ware.